

Kirkko ja tasa-arvoinen avioliittolaki

Tahdon2013-kampanja ja

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kolme ääntä

Tasa-arvoinen avioliittolaki takaisi jokaiselle oikeuden mennä avioliittoon riippumatta puolison sukupuolesta. Näin kaikki parit olisivat lain edessä yhdenvertaisia.¹

Vuonna 2013 lanseerattiin kansalaisaloitte tasa-arvoisesta avioliittolaista. Sen ajamiseksi luodun Tahdon2013-kampanjan tavoitteena oli, että Suomen avioliittolaista poistettaisiin siihen sisältyneet sukupuolimääritelmät, jotka rajasivat avioliiton naisen ja miehen väliseksi instituutioksi. Näin tapahtuikin ja uudistettu laki astui voimaan maaliskuussa 2017.

Suomen evankelis-luterilainen kirkko² on viimeisen viidenkymmenen vuoden aikana ottanut useasti kantaa seksuaalivähemmistöjen asemaan Suomessa. Lainsäädännön muutosten historia osoittaa, että institutionaalinen kirkko on toistuvasti vastustanut homoseksuaalisuuteen liittyvien juridisten oikeuksien parantamista. Kirkko ei kannattanut homoseksin dekriminisaatiota (1971), samaa sukupuolta olevien parien parisuhteiden rekisteröimisen laillistamista (2001) eikä naisparien ja itsellisten naisten hedelmöityshoidot sallivan lain läpimenoa (2006). Sen sijaan kirkko ei asettunut vastustamaan vuonna 2009 hyväksyttyä rekisteröityjen parisuhteiden sisäistä adoptiota eikä niin

kutsutun kehotuskieltopykälän poistoa rikoslaista vuonna 1999.³

Virallisista kannoista huolimatta kirkon sisällä on aina ollut myös näistä poikkeavia näkemyksiä liittyen homoseksuaalisuuteen.⁴ Tässä artikkelissa tutkin avioliittolain uudistamisesta käytyä keskustelua vuosien 2013–2015 välillä keskittyen erityisesti kirkon edustajien kannanottoihin aiheesta. Artikkelin ensisijaisena tarkoituksena on tarkastella kantoja, joita kirkon edustajat toivat julkisuudessa esiin avioliittolain avaamisesta samaa sukupuolta oleville pareille. Pohdin myös mitä vaikutuksia toisillaan poikkeavilla tulkinnoilla oli. Artikkelini on ensimmäisen tutkimus, jossa tarkastellaan sitä, miten Tahdon2013-kampanjan yhteydessä suhtauduttiin kristinuskoon ja uskontoon yleisesti. Eduskunnan lakivaliokunnan käymän asiantuntijakuulemisen kautta valotan myös uskonnon asemaa yleisesti keskustelussa avioliittolain muuttamisesta Suomessa.

Artikkelissani osoitan, että avioliittolakikeskustelussa uskonnollinen diskurssi hajosi kirkon osalta kolmeen eri ryhmään. Tämä hajanaisuus toi julkisuudessa näkyviin erilaisia tapoja suhtautua seksuaalisuuteen kirkon sisällä, minkä myötä kristinuskoon tukeutumalla voitiin sekä vastustaa että kannattaa Tahdon2013-kampanjan ajamaa kansa-

laisaloitetta. Lisäksi tuon esiin, kuinka Tahdon2013-kampanjan toimijat yrittivät siirtää kristinuskosta nousevan argumentoinnin sivuun keskusteluissa kansalaisaloitteesta, mutta epäonnistuivat tässä.

FEMINISTINEN USKONNONTUTKIMUS JA QUEER-TEOLOGIA

Samaa sukupuolta olevien parien parisuhteiden virallistamista koskevan lainsäädännön yleistyminen on ollut yksi nopeimmin edenneistä poliittisista muutoksista viime vuosikymmeninä. Kolmessakymmenessä vuodessa yli kolmekymmentä maata on säätänyt jonkinlaisen virallistamista koskevan lain esimerkiksi mahdollistamalla avioliiton tai parisuhteen rekisteröinnin.⁵ Syitä tähän poliittiseen murrokseen on etsitty niin transnationaalista LHBTI-aktivismista,⁶ seksuaalipoliitikan eurooppalaistumisesta kuin kotimaisesta kansalaisvaikuttamisesta.⁷ Artikkelini lukeutuu tähän tutkimusperinteeseen, joka pyrkii ymmärtämään samaa sukupuolta olevien parien parisuhteiden virallistamiseen liittyviä poliittisia muutoksia.

Politiikan tutkija Kelly Kollmanin mukaan uskonnolla on ollut merkittävä vaikutus siihen, miten eri maissa on reagoitu kansainväliseen paineeseen säätää homoseksuaaliset suhteet tunnustavia lakeja. Eurooppalaisessa kontekstissa Kollman on erityisesti nostanut esiin protestanttisen ja katolisen perinteen väliset erot sekä sekularisaation tai uskonnollisen aktiivisuuden vaikutukset lainsäädännön kehitykseen.⁸ Phillip M. Ayoub on puolestaan korostanut uskonnon ja valtion suhdetta ja todennut näiden välisen vahvan yhteyden hidastavan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien edistymistä.⁹

Uskonnon merkitystä on siis sivuttu aiemmassa samaa sukupuolta olevien parien parisuhteiden virallistamista käsittelevässä tutkimuksessa. Uskonnon analysoiminen on kuitenkin ollut varsin pinnallista. Esimerkiksi Kollman on nostanut uskonnon esiin selittävänä tekijänä silloin, kun mailla on ollut eri uskonnollinen profiili, mutta jättänyt sen huomiotta, kun uskonnon näkökulmasta samankaltaiset maat ovat edenneet lainsäädännön osalta eri suuntiin.¹⁰ Myös sekularisaatioteoriat ovat osoittautuneet riittämättömiksi.¹¹ Määrällinen data

auttaa näkemään yleisiä linjoja, mutta tarkempaa laadullista analyysia tarvitaan, jotta vältetään yksinkertaistamista tai sivuuttamista uskontoja ja niiden vaikutuksia.

Tässä artikkelissa tarkastelen uskontoa monimutkaisena ilmiönä ja väitän, ettei vetoaminen suomalaisen luterilaiseen perintöön riitä selittämään kristinuskon roolia vuosina 2013–2015 käydyissä keskusteluissa avioliittolain uudistuksesta. Tutkimukseni tukeutuu feministiseen ja queer-teologiseen ajatteluun. Kirkon virallisten kantojen rinnalla tuon näkyviin uskonnon monitahoisuutta ja säröjä tulkinnoissa seksuaalisuuden ja kristinuskon suhteesta.¹²

Feministinen uskonnontutkimus ja feministiteologia syntyivät tarpeesta kyseenalaistaa uskonnollisten instituutioiden mieskeskeisyyttä ja tuoda naiset näkyviin uskonnonharjoittajina. Useat kristinuskoa koskevat feministiteologiset tutkimukset osoittavat selkeitä ongelmia esimerkiksi kristillisen tradition suhteessa naisten asemaan. Samalla on kuitenkin nähtävissä, että todellisuus on tätä monimutkaisempi.¹³ Oletus siitä, että uskonto olisi ymmärrettävissä yksinkertaisesti naisia alistavana ilmiönä, on kyseenalaistettu erityisesti postkoloniaalisessa feministisessä uskonnontutkimuksessa. Esimerkiksi Saba Mahmoodin mukaan läntiset tai globaalin pohjoisen feministitutkijat ovat sortuneet tulkitsemaan uskonnon aina naisia alistavana

1 Kansalaisaloite 2013.

2 Jatkossa kirkko.

3 Kirkkohallitus 2008; Hirvonen 2009.

4 Strömsholm 1997; Särs 2003, 33–36; Jalovaara 2014.

5 Kollman 2014, 98.

6 Lyhenne LHBTI tarkoittaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä: lesboja, homoseksuaaleja, biseksuaaleja, trans- ja intersukupuolisia.

7 Kuhar 2012; Patternotte 2015; Ayoub 2016; Rydström 2011.

8 Kollman 2007, 354.

9 Ayoub 2016, 162; 164–165.

10 Kollman 2009, 44.

11 Patternotte 2015, 660–661.

12 Vrt. Johnson & Boisvert 2012, xiv–xv.

13 Ahonen & Vuola 2015, 237; Isherwood & McEwan 2001; Tsokkinen 2008, 28–31.

ilmiönä, josta irrottautuminen tulisi olla kaikkien tavoite.¹⁴

Uskonnon tulkitseminen yksinkertaisesti hyväksi tai pahaksi minkään sukupuolen kannalta ei tuota hedelmällistä kokonaiskuva. Kuten Helena Kupari ja Salome Tuomaala toteavat, analyysissä tulisi huomioida uskontoon liittyvät valtakysymykset ja hierarkia, mutta samalla uskonnollisten ihmisten omaa toimijuutta ei pidä sivuuttaa.¹⁵ Uskonto voi siis toimia niin sortavana kuin emansipatorisena voimavarana eri sukupuolille. Väitän, että vastaavanlainen monitahoisuus tulee huomioida myös uskonnon ja seksuaalisuuden tutkimuksessa. Esimerkiksi keskustelut homoseksuaalisuudesta ja kristinuskosta on usein tulkittu institutionaalisen uskonnon näkökulmasta, jolloin kristinuskosta syntyy kuva seksuaalivähemmistöjen oikeuksien vastaisena.¹⁶ Uskonnon laajempi ja monitahoisempi tarkastelu tekee mahdolliseksi havaita säröjä tulkinnoissa ja löytää sellaisia paikkoja, joissa seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuus on ollut tervetullutta.¹⁷ Queer-teoriaan pohjaava queer-teologia pyrkii nimenomaan paljastamaan ja tuottamaan tällaisia säröjä kristinuskon sisällä.

Eräät katoliset teologit ryhtyivät 1990–2000-lukujen taitteessa pohtimaan sukupuolen ja seksuaalisuuden rakentuneisuutta feministisessä teoriassa kehitetyn queer-teorian tukemana.¹⁸ Hyödyntämällä muun muassa vapautuksen teologian, feministiteologian sekä homo- ja lesboteologian aiempia keskusteluja sorrosta ja kristinuskosta queer-teologit ovat haastaneet seksuaalisuuden ja sukupuolen merkityksiä kristinuskon ja kristittyjen kannalta.¹⁹ Dikotomisten ja heteronormatiivisten sukupuoli- ja seksuaalikäsitteiden sijaan esimerkiksi Marcella Althaus-Reid ja Susannah Cornwall ovat ajattelussaan halunneet korostaa kristinuskon jumalakuvan ja siitä johdetun ihmiskuvan outoutta (queer) sekä haastaa säädyllisyyden ja siveettömyyden (indecency) rajoja.²⁰ Vaikka tutkimassani aineistossa ei välttämättä tuoteta täysin uudenlaista seksuaalisuuden teologiaa, huomioin analyysissäni keskustelun monitahoisuuden. Tarkastelen, millä tavalla erilaiset näkökulmat pääsivät tai päästettiin esiin keskusteluissa tasa-arvoisesta avioliittolaista ja miten aiempia tulkintoja outoutettiin uudelleentulkintoilla.

KIRKOLLISTEN EDUSTAJIEN JULKISET KANNANOTOT JA HAASTATTELUAINEISTO

Artikkelini tutkimusaineisto jakautuu keräämäni tekstimateriaaliin ja haastatteluaineistoon. Ensiksi mainittu sisältää pääasiassa evankelis-luterilaisen kirkon piispojen kannanottoja kansalaisaloitteeseen tasa-arvoisesta avioliittolaista ja avioliittolain muuttamisen vaikutuksista kirkkoon. Käymällä läpi piispojen sosiaalisen median tilejä, blogeja ja perinteiseen mediaan annettuja haastatteluja etsin jokaisen piispan näkökannan avioliittolain uudistamiseen. Vuosien 2013–2015 väliltä löysin yhteensä lähes neljäkymmentä päivitystä tai haastattelua aiheesta. Tässä artikkelissa viitataan keräämäni aineiston niihin osiin, jotka mielestäni kuvaavat kirkossa käytyä keskustelua parhaiten.²¹ Lisäksi analysoin kahta kirkon edustajan antamaa lausuntoa eduskunnan lakivaliokunnalle sekä pappien organisoimaa tukikampanjaa kansalaisaloitteen läpimenemiseksi. Aineisto on ryhmitelty ja analysoitu systemaattisesti niin, että kirkollisten tahojen eri näkökannat pääsevät esiin.²²

Artikkelin aineistoa täydentää viisi noin tunnin kestänyttä puolistrukturoitua teemahaastattelua.²³ Materiaali on osa laajempaa suomalaista sukupuoli- ja seksuaalipoliittista vaikuttamistyötä käsittelevän väitöskirjatutkimukseni aineistoa. Haastattelut on tehty Helsingissä vuoden 2016 tammi- ja helmikuussa Tahdon2013-kampanjassa aktiivisesti mukana olleista kansalaisoimijoista. Haastatteluihin kutsutut olivat osa kampanjan noin kymmenen hengen ohjausryhmää, joka päätti kansalaisaloitekampanjan keskeisistä linjoista ja toteutuksesta. Kampanjan käytännön toteutukseen ja toimijoiden kokemuksiin keskittyneissä tutkimushaastatteluissa käsiteltiin muiden aiheiden lisäksi myös uskontoa. Aineisto on litteroitu ja anonymisoitu, jotta haastatteltavien identiteetti ei käy ilmi lainauksista. Haastatteluihin viitataan koodeilla (esim. H1), mutta tarkempaa jaottelua tai haastatteltavien esittelyä en tee anonymiteettisuojaan vuoksi. Haastatteltavat ovat tutkimusluvan mukaisesti saaneet etukäteen tarkastaa haastatteluista poimitut lainaukset ennen niiden julkaisua.

TAHDON2013-KANSALAISALOITE-KAMPANJA JA USKONTO

Sukupuolentutkija Tuula Juvosen mukaan Suomessa vuonna 2002 voimaan astunut laki rekisteröidystä parisuhteesta oli jo säädettyä vanhentunut.²⁴ Laki toki mahdollisti samaa sukupuolta olevien parien parisuhteen virallistamisen, mutta monet eurooppalaiset lähialueiden maat olivat tässä vaiheessa ryhtyneet käsittelemään avioliitto-oikeuden laajentamista sen jälkeen, kun Hollanti salli vuonna 2001 samaa sukupuolta olevien parien avioliitot ensimmäisenä maailmassa. Varsin pian keskustelut siirtyivät Suomessakin avioliittolain uudistamiseen, ja vuosien 2006 ja 2013 välillä kansanedustajat pyrkivät kolme kertaa muuttamaan lakia.²⁵ Yksikään näistä aloitteista ei kuitenkaan edennyt edes eduskunnan äänestykseen, minkä vuoksi neljäs yritys tehtiin eduskunnan ulkopuolelta kansalaisaloitteella.

Perustuslain ja Suomessa vuonna 2012 voimaan astuneen kansalaisaloitelain mukaan keräämällä 50 000 allekirjoitusta äänioikeutetuilta Suomen kansalaisilta kuuden kuukauden sisällä kansalaisaloite voidaan viedä eteenpäin eduskunnalle.²⁶ Tahdon2013-kampanjaksi nimetyn kansalaisaloitekampanjan päämääränä oli avioliiton avaaminen samaa sukupuolta oleville pareille. Kuuden kuukauden keräysaikana puitteissa Tahdon2013 sai runsaat 160 000 kannatusilmoitusta, mikä teki siitä siihen mennessä selvästi menestyneimmän kansalaisaloitteen ja lopulta myös ensimmäisen, joka hyväksyttiin eduskunnassa. Vajaa kaksi vuotta kestäneen prosessin aikana Suomessa käytiin vilkasta keskustelua avioliiton merkityksestä, seksuaalioikeuksista ja yhdenvertaisuudesta.

Keskusteluun avioliittolain muutoksesta osallistui käytännössä kaikki yhteiskunnan sektorit järjestöistä puolueisiin ja yrityksistä yksityishenkilöihin. Tähän keskusteluun otti osaa myös Suomen evankelis-luterilainen kirkko siitä huolimatta, että Tahdon2013-kampanjassa korostettiin toistuvasti, ettei kansalaisaloitteen tarkoituksena ollut kirkollisiin vihkimisiin vaikuttaminen:

Tahdomme muistuttaa kansanedustajia, ettei aloite koske kirkollisvihkimistä, joten argumentit kristinuskosta eivät ole tässä yhteydessä perusteltuja²⁷

Tekemissäni tutkimushaastatteluissa kampanjan toteuttajat kertovat tietoisesti vältelleensä keskusteluja uskonnosta vaikka he samalla myönsivät, ettei tässä onnistuttu:

Kyllä me mielestäni otimme sellaisen linjan, että koitamme pysyä faktatasolla, että tämä on vain tätä lainpykälän muuttamista. Että tämä ei liity kirkon avioliittoon vihkimiseen mitenkään. Mutta eihän sitä voi siitä keskustelusta pois sulkea.²⁸

[Uskonnon rooli oli] tosi merkittävä, koska se oli se tapa, jolla hirveän monet peilasivat koko kysymystä ja sitten toisaalta ei minkäänlainen, koska meidän yksi tärkeimpiä viestejä oli, että tämä ei koske uskonnollisia yhteisöjä. – – Mutta totta kai siellä pinnan alla kytee se, että meillä on luterilainen kirkko, jolle on annettu meillä Suomessa julkisia tehtäviä jos niin voi sanoa. – – [M]eille oli tärkein tämä, että toistimme, että tämä ei koske kirkkoviikimistä ja käytimme sitä virkettä ihan hirveän paljon.²⁹

14 Mahmood 2005; Vuola 2015, 33–34.

15 Kupari & Tuomaala 2015, 177.

16 Hentilä 2007; Jalovaara 2014; Juva 2003, 30–32; Järviö 2012, 23–28.

17 Browne, Munt & Yip 2010.

18 Althaus-Reid 2003; Stuart 2003; Cornwall 2011; Saarinen 2009.

19 Järviö 2013, 5–6.

20 Althaus-Reid 2003; Cornwall 2014.

21 En viittaa eksplisiittisesti jokaisen piispan kantaan. Aineistosta poisjättämäni lausunnot olivat yhdenmukaisia analysoimieni kannanottojen kanssa, mutta eivät tuoneet niihin merkittäviä uusia näkökohtia.

22 Jolkkonen 2007.

23 Hirsjärvi ja Hurme 2001.

24 Juvonen 2015, 83.

25 Juvonen 2015, 97.

26 Kansalaisaloitelain 11 § mukaan kansalaisaloite raukeaa ellei sitä toimiteta eduskunnalle viimeistään kuuden kuukauden sisällä siitä kun Väestörekisterikeskus on vahvistanut vaadittavien kannatusilmoitusten määrän.

27 Tahdon2013 2014a.

28 H2.

29 H5.

Korostamalla kirkollisen vihkimisen ja siviilivihkimisen eroa Tahdon2013-kampanjassa haluttiin osoittaa, ettei aloite vaikuttaisi kirkkoon. Eräs haastateltavani oli myös sitä mieltä, ettei kampanjalla ollut valtuuksia käydä kirkkoon liittyvää keskustelua.³⁰ Näin uskonnollinen argumentointi pyrittiin tietoisesti jättämään kampanjassa käydyn keskustelun ulkopuolelle.³¹ Suomalainen homoseksuaalisuuden historia kuitenkin todistaa, ettei kirkon osallisuus tai kristinuskoon vetoaminen ole riippuvainen siitä, koskettaako lakialoite kirkkoa suoranaisesti.³² Kirkko on osallistunut julkiseen keskusteluun seksuaalivähemmistöjen asemasta Suomessa ainakin 1960-luvulta lähtien, joten oli odotettavissa, ettei se jäisi nytkään keskustelun ulkopuolelle.³³

Haastateltavani kertoivat tavanneensa kirkon arkkipiişpan ja Helsingin piispan Tahdon2013-kampanjan aikana.³⁴ Kuitenkin pyrkimys jättää uskonto avioliittolakikeskustelun ulkopuolelle voidaan tulkita seuraukseksi siitä, että kansalaistoimijat olettivat uskonnollisten tahojen osallisuuden toimivan kansalaisaloitetta vastaan. Kirkon historian huomioon ottaen heillä oli kenties syytä pelätä, etteivät kirkolliset tahot suhtautuisi suopeasti samaa sukupuolta olevien pariien oikeuksien lisäämiseen. Haastateltavani myös kertoivat kansalaisaloitteen vastustajien usein vedonneen nimenomaan uskonnollisiin argumentteihin:

Tottakai [uskonto] oli aika yleinen, mitä ehkä moni vastustaja sitten ainakin tuolla kaduilla toi [esiin] – aina tämän uskononäkökulman. Meillä oli siihen aika selkeä linja, että kun tällä ei ole tekemistä sinänsä kirkon kanssa tällä meidän kampanjallamme.³⁵

[Uskonto] oli ehkä näkyvin vastustaminen muoto. Se oli ehkä se ensimmäinen tai isoin asia, mitä ihmiset mietti aina.³⁶

Tahdon2013-kampanja etäännytti itseään uskonnollisista ja kristityistä diskursseista. Tästä huolimatta uskonto säilytti vahvan aseman osana keskustelua avioliittolain uudistuksesta.³⁷ Uskonnon asemaa kuvastaa eduskunnan lakivaliokunnan asiantuntijakuuleminen.³⁸

Lakivaliokunta järjesti asiantuntijakuulemisen kansalaisaloitteen ympäriltä, minkä jälkeen valiokunnan tuli äänestää avioliittolain uudistamisen kannattamisesta tai vastustamisesta. Valiokunnan kutsumat asiantuntijat voidaan jakaa viiteen ryhmään: viranomaisiin, tieteentekijöihin, uskonnollisiin toimijoihin, LHBTI-kansalaisjärjestöihin ja muihin kansalaisjärjestöihin (taulukko 1).

Kansalaisjärjestöt: LHBTI	4
Kansalaisjärjestöt: muut	9
Uskonnolliset toimijat	9 (11)
Tiede	10 (8)
Viranomaiset	15

Taulukko 1. Lakivaliokunnan asiantuntijat asiantuntija-aloittain. Jaottelu kirjoittajan.

Valiokunta kuuli yhteensä neljäkymmentäseitsemää asiantuntijaa. Asiantuntijoiden asiantuntija-alueiden jakautuminen kertoi lakivaliokunnan uskonnolle myöntämästä suuresta roolista keskustelussa. Siinä, missä LHBTI-järjestöjen edustajia oli paikalle neljä, oli uskonnollisia toimijoita paikalla yhdeksän. Lisäksi tiedettä edustaneet Suomen evankelis-luterilaisen kirkon emerituspiispa ja entinen dogmatiikan professori Eero Huovinen sekä kasvatustieteen professori Tapio Puolimatka voidaan sijoittaa osaksi uskonnollisiin diskursseihin tukeutuvia asiantuntijoita.³⁹ Tällöin uskonnollisten asiantuntijoiden osuus kasvaa yhteentoista eli yli kahteenkymmeneen prosenttiin lakivaliokunnan kuulemista asiantuntijoista.

Asiantuntijoiden joukossa ei ollut uskonnollisia LHBTI-ryhmiä, kuten Arcusta, Malkusta tai Yhteysliikettä.⁴⁰ Kansalaisaloitteen aiheen huomioiden näiden olisi voitu olettaa kuuluvan uskonnollisiin asiantuntijoihin. Niin sanottujen uusien uskonnollisten ryhmien edustajia ei myöskään ollut kuultu-

Piispa Irja Askola, Helsingin hiippakunnan tuomiokapituli	Kristinusko, protestanttinen, evl. kirkko
Kansliapäällikkö Jukka Keskitalo, Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkohallitus	Kristinusko, protestanttinen, evl. kirkko
Emerituspiispa Eero Huovinen	Kristinusko, protestanttinen, evl. kirkko (/tiede)
Tutkimusjohtaja Juha Ahvio, Patmos lähetysseuratiö	Kristinusko, protestanttinen
Rehtori Lauri Kotkavuori, Suomen baptistikirkko	Kristinusko, protestanttinen
Toiminnanjohtaja Esko Matikainen, Suomen helluntaikirkko	Kristinusko, protestanttinen
Kirkkokunnanjohtaja Hannu Vuorinen, Suomen vapaakirkko	Kristinusko, protestanttinen
Professori Tapio Puolimatka	Kristinusko (/tiede)
Arkkipiispa Leo, Suomen ortodoksinen kirkko	Kristinusko, ortodoksinen
Piispa Teemu Sippo, Katolinen kirkko Suomessa / Helsingin hiippakunta	Kristinusko, katolinen
Hallituksen puheenjohtaja Anas Hajjar, Suomen Islamilainen Neuvosto	Islam

Taulukko 2. Lakivaliokunnan asiantuntijat, uskonnolliset toimijat. Jaottelu kirjoittajan.

jen joukossa. Islamia edusti yksi taho kun taas kristinusko ja erityisesti evankelis-luterilainen kirkko olivat vahvasti esillä, kuten taulukko 2 osoittaa.

Asiantuntijatahoja tarkastelemalla voidaan todeta eduskunnan lakivaliokunnan pitäneen uskonnon ja eritoten evankelis-luterilaisen kirkon roolia tärkeänä muodostaessaan mielipidettään avioliittolain uudistamisesta. Valiokunta päätyi äänestysensä vastustamaan kansalaisaloitetta. Kansalaisaloite kuitenkin eteni eduskuntaan, jossa lopputulos oli päinvastainen.

Tulkintani on, että Tahdon2013-kampanjan pyrkimyksistä huolimatta kirkolle myönnettiin tär-

kirkolliskokous antoi marraskuussa 2016 vihkioikeudesta luopumisen selvitetäväksi piispainkokoukselle ja kirkkohallitukselle. Selvityksen toteutuksesta päätettiin piispainkokouksessa tammikuussa 2017 ja sen on määrä edetä kirkolliskokoukseen toukokuussa 2018. (Evl.fi 2016; 2017.)

- 33 Ajankohtainen asia 1966. Jo piispainkokouksen vuonna 1952 hyväksymässä *Kirkko ja perhekasvatus* -mietinnössä käsiteltiin homoseksuaalisuutta, mutta tässä vaiheessa yhteiskunnassa ei vielä käyty laajaa keskustelua esimerkiksi homoseksuaalisuuden dekriminisoinnista (Jalovaara 2014, 23–24; 33; Mustola 2007, 18).
- 34 H3.
- 35 H1.
- 36 H4.
- 37 H3; H4. Myös Juvonen 2015, 99.
- 38 Lakivaliokunnan mietintö 2014.
- 39 Puolimatka (2009) on muun muassa evoluutioteorian kritiikissään kyseenalaistanut tieteen ja uskonnon erottelemisen toisistaan.
- 40 Arcus – Ekumeeninen sateenkaariryhmä on tarkoitettu kirkkojen työntekijöille ja kirkkojen toiminnassa mukana oleville seksuaali- ja sukupuolivähemmistöille. Yhteys-liike on kirkkojen rajat ylittävä solidaarisuus- ja tukiryhmä. Sateenkaariyhdistys Malkus edistää seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten hengellistä ja henkistä hyvinvointia. Yhdessä Malkus ja Arcus järjestävät sateenkaarimessuja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöille sekä heidän lähimmäisilleen. Henttilä 2007, 161–162.

30 H3.

31 Vrt. Järviö 2015, 12.

32 Kansalaisaloitteen esittämä juridinen muutos koski nimenomaan siviilivihkimistä, mutta lakiuudistuksella oli tästä huolimatta vaikutuksia kirkossa. Osa papeista esimerkiksi ilmoitti halukkuutensa vihkiä samaa sukupuolta olevia pareja kirkon virallisesta kannasta huolimatta (Halonen 2017). Avioliittolain uudistuksesta johtuen

keä asema keskustelussa avioliittolain uudistamisesta. Kirkon kanta ei kuitenkaan ollut yksioikoinen, kuten jäljempänä osoitan. Seuraavaksi tarkastelen kirkollisten edustajien lausuntoja avioliittolain uudistuksesta.

”TOIVON, ETTÄ TOTEUTUU TASA-ARVO”: ARKKIPIISPA TILANANTAJANA

Tahdon2013-kampanjan käynnistyessä kirkon avioliittokäsitystä oli hiljattain käsitelty sekä piispainkokouksessa että kirkon korkeimmassa päättävässä elimessä, kirkolliskokouksessa. Kirkolliskokous oli vuonna 2010 vahvistanut kirkon avioliittokannan, jonka mukaan avioliitto on yhden miehen ja yhden naisen välinen instituutio.⁴¹ Kirkon virallinen kanta avioliiton muotoon ja tämän kautta avioliittolain uudistamiseen oli varsin selvä eikä uusia selvityksiä aiheesta katsottu tarpeelliseksi. Tästä huolimatta kirkon ääni hajosi kolmeen eri ryhmään kansalaisaloitteesta käydyssä julkisessa keskustelussa: aloitetta vastustaviin, aloitetta kannattaviin ja niihin, joiden kanta kansalaisaloitteeseen jäi epäselväksi tai avoimeksi.

Suomen evankelis-luterilaisella kirkolla on yhdeksän hiippakuntaa ja kymmenen piispaa, joista yksi on kirkon arkkipiispa.⁴² Piispan tehtävänä on toimia hiippakuntansa hengellisenä johtajana ja ylimpänä opettajana. Lisäksi piispat ottavat julkisesti kantaa asioihin, ovat mielipidevaikuttajia ja toimivat kirkon äänenä. Kaikki kymmenen piispaa ottivat osaa keskusteluun avioliittolain uudistamisesta. Osa teki sen oma-aloitteisesti esimerkiksi sosiaalisen median käyttäjätiliensä kautta, toiset kysyttäessä.

Tahdon2013-kampanjan ollessa käynnissä arkkipiispa Kari Mäkinen antoi julkisuudessa huomiot herättäneen lausunnon avioliittolaista, jossa hän totesi: ”(t)oivon, että toteutuu tasa-arvo tässä suhteessa”.⁴³ Aluksi kommentti tulkittiin avioliittolain uudistamista kannattavaksi, jolloin arkkipiispa olisi asettunut kirkon virallista näkemystä vastaan. Pian antamansa haastattelun jälkeen Mäkinen kuitenkin kiisti ottaneensa kantaa kansalaisaloitteeseen. Tästä tarkennuksesta huolimatta hän jätti yhä avoimeksi sen, mitä mieltä oli lain muuttamisesta.⁴⁴ Sen sijaan hän keskittyi pohtimaan lain muutoksen mahdollisia vaikutuksia kirkon toimintaan.⁴⁵

Arkkipiispa Mäkinen edusti kirkon kolmesta ryhmästä ääntä, joka ei julkisesti vastustanut eikä kannattanut kansalaisaloitteen läpi menemistä.⁴⁶ Näin hän vältti tuomitsemasta tai vahvistamasta kenenkään muun näkökantaa. Eduskunnan äänestettyä ensimmäisen kerran kansalaisaloitteen hyväksymisen puolesta Mäkinen kirjoitti:

Tiedän miten paljon tämä päivä merkitsee sateenkaari-välle, heidän läheisilleen ja monille muille. Iloitsen täydestä sydämestäni heidän puolestaan ja heidän kanssaan. Käyty keskustelu on ravistellut myös kirkkoa myönteisellä tavalla. – – Toivon ja rukoilen, että tämä keskustelu on kaikkien osalta avannut ja avaa jatkossa silmiä näkemään Jumalan antaman elämän moninaisuutta ja rikkautta.⁴⁷

Puhuessaan lainauksen alussa ”heistä” Mäkinen jätti itsensä sen ryhmän ulkopuolelle, jolle lakiuudistus merkitsi paljon. Koska Mäkisen henkilökohtainen mielipide kansalaisaloitteeseen oli jäänyt epäselväksi, saattoi hän silti julkisesti iloita näiden ihmisten puolesta. Tahdon2013-kampanjan yhteydessä avioliitosta ja seksuaalisuuden moninaisuudesta käytyjä keskusteluja Mäkinen piti hyvänä asiana. Nyt se elämän rikkaus, jonka Jumala on kristinuskon mukaan luonut pääsisi hänen mukaansa aiempaa paremmin esille.

Jussi Koivisto on tutkinut, kuinka Ruotsin evankelis-luterilainen kirkko päätyi mahdollistamaan samaa sukupuolta olevien pariin vihkimisen. Koiviston analyysissä on havaittavissa se, kuinka Ruotsin kirkon erinäiset työryhmät vuosikymmenien saatossa etenivät homo- ja heteroseksuaalisten suhteiden erottelusta, kantaa ottamattomaan moninaisuuden syleilyyn ja lopulta samaa sukupuolta olevien pariin parisuhteiden siunaamisen kautta samaa sukupuolta olevien pariin avioliittojen vihkimiseen.⁴⁸ Näihin havaintoihin suhteutettuna Mäkisen kantaa voisi luonnehtia moninaisuutta syleileväksi. Jättämällä kantansa avoimeksi arkkipiispa rakensi kirkon sisällä tilaa keskustelulle, jossa oli mahdollista sekä vastustaa että kannattaa kansalaisaloitetta. Samanaikaisesti hän kuitenkin myös otti etäisyyttä kirkon seksuaalivähemmistöjä syrjivään historiaan heinäkuussa 2014 pitämässään puheessa:

Ajattelen esimerkiksi sitä, miten vuosikymmenien mitaan homoseksuaaliset ihmiset on työnnetty näkyvistä ja ulkopuolisuuteen yhteiskunnassa ja kirkossa sairauteen, rikokseen tai erityiseen syntisyyteen vedoten. Silmässä on ollut hirsi; ei ole nähty, ei ole ymmärretty. Se on julma osa suomalaista kertomusta, myös kirkon kertomusta. – Kun ajattelen kaikkea ulkopuolelle työntämistä ja kohtelua, johon olemme vuosikymmenien mittaan kirkkona ja yhteiskuntana syyllistyneet seksuaalivähemmistöjä kohtaan, ja miten edelleen niin tapahtuu, minusta tässä on anteeksipyyntö paikka.⁴⁹

Mäkisen kantaaottamattomuus lähes koko yhteiskuntaa puhututtaneessa avioliittolakeskustelussa oli merkittävää hänen asemansa vuoksi, ja näin hän loi tilaa erilaisille näkökannoille kirkossa. Toisaalta yllä oleva historiallinen anteeksipyyntö toimi osaltansa toisenlaisena tilanantajana – tällä kertaa avaamalla ovia seksuaalisuuden moninaisuudelle tuomitsemalla seksuaalivähemmistöihin kohdistuneen aiemman syrjinnän.

Ajankohdan huomioiden arkkikiispan anteeksipyyntö on liitettävissä laajempaan käynnissä olevaan keskusteluun samaa sukupuolta olevien pariens oikeuksista. Lausunto antoi ymmärtää Mäkisen suhtautuvan homoseksuaalisuuteen suojeasti. Näin ainakin tulkitsevat esimerkiksi eräät kansanedustajat. Hieman yllättäen nimittäin arkkikiispa oli se, johon viitattiin eduskunnassa käydyssä keskustelussa avioliittolain uudistamisesta. Lakialoitetta kannattanut Tuula Väättäinen (sd) kertoi tulkitsevänsä Raamattua samalla tavalla kuin Mäkinen.⁵⁰ Myös aloitetta vastustaneet kansanedustajat tulkitsevat arkkikiispan kannattaneen tasa-arvoista avioliittolakiä, kuten esimerkiksi edustaja Pentti Oinonen (ps):

Lukuisista ja lukuisista yhteydenotoista päätellen kansalaiset ovat sydän surren panneet merkille, kuinka luterilaisen kirkon päämies, arkkikiispa Kari Mäkinen on julkisuudessa liputtanut niin sanotun tasa-arvoisen avioliiton puolesta.⁵¹

Riippumatta siitä, ettei arkkikiispa kertonut kantansa avioliiton muuttamiseen, hänen ulostuloistaan oli lopulta enemmän tukea uudistamista

kannattaneille kuin kansalaisaloitetta vastustaneille tahoille.

”AVIOLIITTO ON YHDEN NAISEN JA YHDEN MIEHEN VÄLINEN LIITTO”: AVIOLIITTO-LAIN MUUTTAMISEN VASTUSTAMINEN

Toinen julkisuudessa kuulunut kirkon ääni oli Tahdon2013-kampanjan ajama kansalaisaloitetta vastustava. Kirkkohallituksen kansliapäällikkö Jukka Keskitalo esitteli kirkon virallisen kannan eduskunnan lakivaliokunnalle. Lausunnossaan Keskitalo totesi kirkon olevan siinä käsityksessä, että avioliitto on kahden henkilön välinen heteroseksuaalinen suhde:

Kirkon käsityksen mukaan avioliitto on yhden naisen ja yhden miehen välinen liitto. – – Kirkko on valmis kohtaamaan jokaisen ihmisen ja tukemaan häntä erilaisista elämänvalinnoista riippumatta, vaikka kirkko opetuksessaan pitää kiinni ihanteesta, jonka mukaan avioliitto on

41 Kirkolliskokous 2010; Perustevaliokunnan mietintö 4/2010, 6; Hellqvist & Vähäkangas 2016, 143.

42 Piispat tutkimuksen ajanjaksona eli 2013–2015 olivat Irja Askola (Helsinki), Seppo Häkkinen (Mikkeli), Jari Jolkkonen (Kuopio), Kaarlo Kalliala (Turku), Tapio Luoma (Espoo), Kari Mäkinen (arkkihiispa), Simo Peura (Lapua), Matti Repo (Tampere), Samuel Salmi (Oulu) ja Björn Vikström (Porvoo).

43 Mäkinen 2013.

44 Hallamaa 2013.

45 Mäkinen 2014a.

46 Vuosina 2013–2015 toinen kantansa varsin avoimeksi jättänyt piispa oli Porvoon piispa Björn Vikström, joka korosti kysymyksen hankalaa asemaa kirkossa ja kirkon mahdollisuutta luopua vihkioikeudesta mikäli avioliittolaki muuttuu. Vikström 2014a; Vikström 2014b.

47 Mäkinen 2014b. Mäkisen lausunto johti kanteluihin Turun arkkikiispan tuomiokapituliin. Tuomiokapituli totesi päätöksessään, ettei Mäkinen ”keskustelun avaajana ylittänyt toimivaltaansa eikä toiminut virkaansa sopimattomalla tavalla. Tuomiokapituli katsoo kuitenkin, että arkkikiispan facebook-päivityksissä olisi ollut perusteltua tuoda vahvemmin esille Suomen ev.lut. kirkon voimassa oleva avioliittokäsitys.” Turun arkkikiispankunta 2015.

48 Koivisto 2011, 40–45.

49 Mäkinen 2014c.

50 Eduskunnan täysistunnon pöytäkirja 120/2014.

51 Eduskunnan täysistunnon pöytäkirja 120/2014.

Raamatun ja kirkon tunnustuksen mukaan ainoastaan miehen ja naisen välinen.⁵²

Keskitalo perusteli esittämänsä kannan viittaamalla muun muassa kirkkokäsikirjaan sekä piispainkokouksen ja kirkolliskokouksen päätöksiin, joissa puolestaan tukeudutaan pitkään vallalla olleisiin teologisiin tulkintoihin sukupuolesta ja seksuaalisuudesta osana luomista.⁵³ Kirkon kanta ei kuitenkaan vaikuttanut erityisen jyrkältä Keskitalon kutsuessa miehen ja naisen välistä liittoa ihanteeksi. Ihanteet tai yhteiskunnan normit voivat olla tavoiteltavia, mutta ne eivät ole muuttumattomia oppeja, eivätkä ihanteet kiellä muunlaisten parisuhteiden olemassaoloa. Päinvastoin, sukupuolittuneet ja seksuaalisuuteen liittyvät ihanteet vaihtelevat runsaasti ajan ja paikan mukaan.⁵⁴

Lausuntonsa jälkimmäisessä osassa Keskitalo keskittyi esittelemään niitä seuraamuksia, joita avioliittolain läpimenemisellä olisi kirkon näkökulmasta. Hän nosti esiin arkkipiispa Mäkisen aiemmin esittelemät kolme vaihtoehtoa, jotka kirkolla olisi, mikäli kansalaisaloite menisi läpi.⁵⁵ Kirkko voisi jatkossakin joko vihkiä vain mies–nais-pareja tai se voisi siirtyä vihkimään näiden rinnalla myös samaa sukupuolta olevia pareja. Kolmannessa vaihtoehdossa kirkko luopuisi kokonaan vihkiöoikeudestaan, jolloin maistraattien tulisi vastata kaikista vihkimisistä. Tämä puolestaan lisäisi maistraattien resurssitarpeita, kuten Keskitalo mainitsi lakivaliokunnassa. Tällä hän osoitti, että aloitteen hyväksymisellä olisi vähintään epäsuoria taloudellisia vaikutuksia viranomaisten toimintaan.

Lakivaliokunnassa esitetyn kirkkohallituksen lausunnon lisäksi yksittäiset piispat antoivat avioliiton muuttamista vastustavia lausuntoja julkisuudessa. Piispat lausuiivat aiheesta erityisesti vuoden 2014 lopussa eduskunnan äänestyksen lähestyessä tai hetken jälkeen, kun eduskunta oli äänestänyt avioliittolain muuttamisen puolesta ensimmäisen kerran.

Muutama päivä ennen eduskunnan äänestystä Mikkelin piispa Seppo Häkkinen ilmaisi kantansa:

Eduskunta ottaa lähipäivinä kantaa kansalaisaloitteeseen avioliittolain muuttamisesta sukupuolesta riippumattomaksi. Päätöstä tehtäessä on muistettava päätöksen

vaikutukset myös lapsen asemaan. Lapsen oikeutta isään ja äitiin ei pidä murentaa. Lainsäätäjän ei tule jo lähtökohdallisesti jättää joitakin lapsia ilman isää tai äitiä. Siksi avioliitto on mielestäni säilytettävä miehen ja naisen välisenä liittona.⁵⁶

Häkkinen toi esiin lasten aseman ja lapsen oikeuden sekä isään että äitiin. Lausunnon antamisen ajankohtana Suomen lainsäädäntö kuitenkin tunnisti sateenkaariperheiden olemassa olon eikä avioliittolain uudistaminen muuttaisi tätä.⁵⁷ Heteronormatiiviseen ydinperheeseen vetoamalla piispa Häkkinen kuitenkin asetti tietynlaisen perhe- tai parisuhtetypin hierarkkisesti toisia korkeammalle.

Häkkinen asemoitui ryhmään, joka selkeästi oli kirkon virallisen kannan takana ja vastusti avioliittolain muuttamista. Toiset piispat eivät aina tuoneet omaa kantaansa yhtä vahvasti esiin. Esimerkiksi Lapuan piispa Simo Peuran mukaan ”[e]duskunnan tekemästä päätöksestä ei seuraa tarvetta muuttaa kirkon avioliitonäkemyksiä”.⁵⁸ Kuopion piispa Jari Jolkkonen puolestaan totesi eduskunnan äänestyksen jälkeen, että ”[k]irkon päätäntäelimissä on jo tehty periaatepäätös siitä, että avioliitto on miehen ja naisen välinen”.⁵⁹ Jolkkonen, kuten moni muukin piispa, kannusti kirkon jäseniä keskusteluun mutta ei antanut ymmärtää olevan erityistä tarvetta muuttaa kirkon kantaa.⁶⁰

Eduskunnan äänestettyä avioliittolain muutoksen puolesta piispat tekivät erotuksen kirkon ja valtion välillä. Kirkon virallinen kanta tasa-arvoista avioliittolaki ajavaan kansalaisaloitteeseen oli selkeä ja sitä edusti niin kirkkohallituksen kansliapäällikkö eduskunnan lakivaliokunnassa kuin suurin osa kirkon piispoista. Kuten Espoon piispa Tapio Luoma kuitenkin totesi, kirkon johdossa löytyi silti myös mielipide-eroja:

Kuten arvostamani kollega Irja Askola on todennut, kirkon johdossakaan ei asioista ajatella yhdellä tavalla. Olen aiemminkin vastannut julkisuudessa kysymyksen toteamalla, että minulle avioliitto on miehen ja naisen välinen suhde.⁶¹

Tuodessaan mielipiteitään esiin piispat korostivat, että kirkossa on muitakin sallittuja näkökulmia,

joiden kanssa tulisi voida käydä keskustelua ja joita tuli kunnioittaa.⁶² Erojen avoin salliminen ja keskusteluun kannustaminen on tulkittavissa piispojien keinoksi pyrkiä välttämään kirkon sisäinen riitautuminen tilanteessa, jossa lainsäädäntö ja kirkon virallinen avioliittokäsitys eivät enää olleet linjassa. Samalla kuitenkin kirkon virallisesta kannasta poikkeaminen legitimoitiin julkisesti ja uudistuksen kannattaminen mahdollistettiin.

”JOKAINEN ON VÄHÄN HOMO”: AVIOLIITTOLAIN MUUTOKSEN KANNATTAJAT

Tahdon2013-kampanjan vuosina 2013 ja 2014 teettämien selvitysten mukaan yli puolet suomalaisista kannatti samaa sukupuolta olevien pariin oikeutta mennä naimisiin.⁶³ Helsingin piispa Irja Askola tulkitsi kannatuksen tarkoittavan sitä, että kansa piti voimassa olevaa avioliittolakia epäoikeudenmukaisena. Tämä puolestaan velvoitti muuttamaan lakia, sillä Askolan mukaan ”kansanedustajien pitää säätää lakeja, jotka kohtelevat yhdenvertaisesti kansalaisia.”⁶⁴

Askola kannatti ainoana piispana avoimesti kansalaisaloitteen hyväksymistä ja totesi, ettei avioliitto instituutiona tai sukupuolten asemat avioliitossa ole muuttumattomia:

Ei avioliitto ole mikään muuttumaton instituutio. Naisen asemakin avioliitossa on muuttunut huomasti vuosisatojen kuluessa – Asenteet muuttuvat. Homoseksuaalisuus ei ole synti. – Ihmiset vetävät Raamatusta erilaisia johtopäätöksiä, mutta sen tärkein viesti on rakkauden, armon ja oikeudenmukaisuuden idea.⁶⁵

Askolan tulkinnat viittaavat varsin konstruktionistiseen lähestymistapaan. Konstruktionistiseen tietokäsitykseen pohjaavassa kontekstuaalisessa queer-teologiassa sukupuoli- ja seksuaalisuuskäsitykset nähdään nimenomaan ajan myötä rakentuneina. Erilaiset identiteettikategoriat ovat historiallisia ja ryhmien väliset hierarkiat tuotettuja.⁶⁶

Queer-teologisen ajattelun mukaan tietyn historiallisen ajanjakson tulkinnat hyväksytystä tai kielletystä seksuaalisuudesta eivät välttämättä sovellu toiseen hetkeen tai toiseen kulttuuriin. Askola

vaikuttaa tukevan tätä tulkintaa lausunnoissaan. Queer-teologia kuitenkin eroaa sille läheisessä queer-teoriasta siinä, että teologisessa suuntauksessa kristinuskossa käsitetään olevan jonkinlainen muuttumaton ydin, jonka kautta esimerkiksi sukupuoli- ja seksuaalisuuteen liittyviä käsityksiä voi tulkita kristinuskon kontekstissa. Kuten Teemu Ratinen on oikeutetusti huomauttanut, en ole aiemmassa tutkimuksessani määrittänyt sitä, mitä nämä keskeiset sanomat ovat.⁶⁷ Sen sijaan olen todennut evankelis-luterilaisten queer-teologien avausten usein pohjaavan Raamatun uudelleenlukemiseen.⁶⁸ Kristinuskossa ja kirkossa on pitkään tuomittu homoseksuaalinen käyttäytyminen viittaamalla tiettyihin Raamatun jakeisiin. Askolan mukaan Raamatusta on kuitenkin mahdollista tehdä monenlaisia johtopäätöksiä ja tulkintoja tehtäessä pitäisi muistaa rakkaus, armo ja oikeudenmukaisuus. Nämä kolme Askola nosti uskon ydinsanomiksi.

Askola lausui kantansa avioliittolain muuttamisesta myös eduskunnan lakivaliokunnalle, jossa hän pysyi käsityksessään avioliiton muuttuvasta luonteesta ja uudelleentulkintojen mahdollisuuksista:

52 Keskitalo 2014, 1.

53 Yli-Opas 2010, 53; Perustevaliokunnan mietintö 4/2010; Piispainkokous 2/2010. Toisaalta piispainkokous toi myös esiin luomiskertomuksen perinteisestä tulkinnasta poikkeavan tulkintamahdollisuuden. Piispainkokous 2/2010, 20–25.

54 Moring 2013; Kokkonen 2016, 25–33.

55 Keskitalo 2014, 2; Mäkinen 2014a.

56 Häkkinen 2014.

57 Laki rekisteröidyistä parisuhteista 950/2001; Laki hedelmöityshoidosta 1237/2006, §9.

58 Peura 2014.

59 Lötjönen 2014.

60 Ks. Salmi 2014.

61 Luoma 2014.

62 Meriläinen 2014; Luoma 2014.

63 Tahdon2013 2013; 2014b.

64 Askola 2014a.

65 Savolainen 2014.

66 Isherwood & Althaus-Reid 2005, 4–5; Järviö 2013, 7.

67 Ratinen 2014, 27.

68 Järviö 2013, 10–11.

Luterilaisessa ajattelussa avioliitto on yhteiskunnallinen instituutio, mutta kirkko on antanut sille myös hengellisiä ja teologisia merkityksiä. Luterilaisessa maailmassa avioliiton ja perheen tukemiseen on erilaisia ratkaisuja koskien kirkon seksuaalietiikan opetusta ja avioliittoon vihkimisen muotoja ja reunaehjoja. Myös omassa maassamme ja kirkossamme voi avioliitonäkemyksissä ja käytännöissä eri vuosikymmeniltä hahmottaa muutoksia – – Kirkon intressi on pysyvien parisuhteiden tukeminen ja erilaisten perheiden rinnalla kulkeminen.⁶⁹

Piispa Askola totesi, että avioliitto on yhteiskunnallinen instituutio, jolle kirkko antaa omat teologiset merkityksensä. Avioliittokäsitykset eivät ole staattisia sen enempää kirkossa kuin laajemmin yhteiskunnassa. Esimerkiksi avioeroihin suhtaudutaan nykyään varsin eri tavoin kuin vain muutama vuosikymmen aikaisemmin.⁷⁰ Toisaalta Helsingin piispankaan teologiset tulkinnat eivät ole niin radikaaleja, että niissä täysin luovuttaisiin määrittämästä ihanteellista parisuhdetta. Askola totesi kahden ihmisen välisten pysyvien parisuhteiden tukemisen kirkon tehtäväksi.

Askolan lausunnon myötä kirkon sisäinen teologisten tulkintojen hajaantuneisuus tuli lakivaliokunnassa poliittisten päättäjien näkyviin. Piispat ovat aiemminkin olleet erimielisiä homoseksuaalisuuteen liittyvissä kysymyksissä. Näkemuserot on kuitenkin tuotu esiin huomattavasti varovaisemmin ja ne ovat johtaneet lähinnä yksittäisten piispojen poisjääntiin yhteisistä kirjelmistä tai tuomikapitulivalituksiin, jotka on kuitenkin lopulta hylätty.⁷¹ Nyt kirkon piispa asettui ensimmäistä kertaa näin vahvasti kirkon virallista kantaa vastaan homoseksuaalisuudesta käydyssä keskustelussa. Samalla hän horjutti virallisen näkemys painoarvoa.

Piispa Askola ei kuitenkaan ollut yksin tulkintansa kanssa. Hänen lisäksi kirkossa oli suuri joukko pappeja, jotka kannattivat lakiuudistusta ja joista moni tuki julkisesti Tahdon2013-kampanjaa. Papit jakautuvat piispoja huomattavasti jyrkemmin tasa-arvoisen avioliittolain osalta. Kirkon tutkimuskeskuksen Tahdon2013-kampanjan aikana toteuttaman selvityksen mukaan jopa 44 % papeista ilmoitti kannattavansa avioliiton avaamista samaa sukupuolta oleville pareille, 41 % vastusti. Kirkol-

lista vihkimistäkin kannatti kolmasosa papeista ja puolet vastusti.⁷²

Papit tasa-arvoisen avioliittolain puolesta -niminen ryhmä kokosi avioliittolain uudistamista kannattavia pappeja yhteen tukemaan kansalaisaloitetta. Ryhmä avasi Facebook-sivut ja julkaisi videon, jossa kymmenet lipereihin pukeutuneet papit eri puolilta Suomea osoittivat tukensa kansalaisaloitteelle. Videon taustalla soi *Jokainen on vähän homo* -kappale ja sen yhteydessä vedottiin kirkon tutkimuskeskuksen selvitykseen pappien kannoista kansalaisaloitteeseen:

Jos Suomen evankelisluterilaisen kirkon papit saisivat hoitaa tuon äänestyksen, jaa-ääniä olisi enemmän. – – Kuinka on eduskunnan laita: ovatko erilaiset perheet silmissänne tasa-arvoisia? Videolla esiintyvät papit tulevat kaikista Suomen hiippakunnista ja nostavat peukalon pystyyn jaa-äänien merkiksi. He kannattavat lainsäädäntöä, joka toteuttaa rakkautta ja oikeudenmukaisuutta. Heille kaikkien seurakuntalaistensa perheiden tasa-arvoinen kohtelu yhteiskunnassa [sic] on tärkeää.⁷³

Tasa-arvoista avioliittolakia kannattavat papit vetosivat lähes samoihin arvoihin kuin piispa Askola: tasa-arvoon, rakkauteen ja oikeudenmukaisuuteen. Irja Askolan ja pappien julkiset kannanotot osoittavat, että kansalaisaloitetta tasa-arvoisesta avioliittolaista oli mahdollista kannattaa kristinuskoon tukeutumalla ja ettei kirkon virallinen tulkinta ollut kirkon ainoa vahva ääni.

KIRKON KESKUSTELUN NÄKYVÄ HAJOAMINEN TAHDON2013- KAMPANJAN ETU?

Olen tässä artikkelissa käsitellyt joidenkin näkyvien kirkon edustajien esiin tuomia kantoja kansalaisaloitteeseen tasa-arvoisesta avioliittolaista. En ole tarkastellut eri näkemysten maantieteellistä jakautumista, joten se jää tulevien tutkimusten tehtäväksi. Vaikka olen tutkinut institutionaalisen kirkon edustajia enkä esimerkiksi keitä tahansa kirkon jäseniä, olen kuitenkin huomioinut kirkon roolin julkisena keskustelijana laajemmin kuin sen virallinen, kirkolliskokouksen vahvistama kanta antaa ymmärtää. Lisäksi olen tehnyt näkyväksi ja

pyrkinyt ymmärtämään eri tapoja, joilla avioliittolain uudistukseen suhtauduttiin. Tämän kautta olen tuonut esiin säröjä ja uudelleentulkintoja, joita kirkon sisällä jatkuvasti tuotetaan sukupuolesta ja seksuaalisuudesta.

Tutkimukseni tuo ilmi kuinka Tahdon2013-kampanjan toteuttaneet kansalaistoimijat yrittivät pitää kristinuskon ja muun uskonnollisen diskursin poissa käymästä keskustelusta avioliittolain uudistamisesta. Lakivaliokunnan asiantuntijoiden kautta on nähtävissä, että uskonnolla oli tästä huolimatta merkittävä asema. Koska Tahdon2013-kampanja epäonnistui tavoitteessaan jättää uskonto pois keskusteluista, Suomen evankelis-luterilaisen kirkon moniäänisyys tuli esiin. Näin ei välttämättä olisi käynyt jos uskonto olisi jäänyt julkisen keskustelun marginaaliin.

Vaikka kirkon sisällä on aina ollut erilaisia tulkintoja kristinuskon ja homoseksuaalisuuden suhteesta, voidaan kirkon sisäistä hajaannusta ja sen julkista näkymistä Tahdon2013-kampanjan aikana pitää poikkeuksellisenä. Suurin osa kirkon piispoista asettui kirkon virallisen kannan taakse ja vastusti lain uusimista. Arkkipiispa Kari Mäkinen pyrki neutraaliuteen, mikä kuitenkin tulkittiin kansalaisaloitteen tukemiseksi. Helsingin piispa Irja Askola ja lukuisat papit puolestaan kannattivat kansalaisaloitetta julkisesti. Samaa sukupuolta olevien parien oikeuksien lisäämistä vaativissa äänenpainoissa ei ollut enää kyse muutamasta poikkeuksesta vaan suuresta ryhmästä kristittyjä ja kirkon työntekijöitä. Tämä jakautuminen teki kenelle tahansa kirkon jäsenelle mahdolliseksi niin tukea kuin vastustaa kansalaisaloitetta vetoamalla kristinuskoon. Uskoakseni ilman Askolan ja pappien julkista lakiuudistuksen kannatusta tai piispojen ymmärtävää ja keskusteluun kannustavaa asennetta Tahdon2013-kampanjaa kannattavien kirkon jäsenten olisi pitänyt etsiä mielipiteillensä tukea muualta. Nyt heidän oli kuitenkin mahdollista löytää tilaa näkökulmilleen niistä kristillisistä diskursseista, joissa aiempia homoseksuaalisuuteen liittyviä tulkintoja tarkasteltiin uudestaan korostamalla rakkautta ja oikeudenmukaisuutta.

Vaikka kansainvälisessä vertailussa voidaan havaita toistuvuutta uskonnon ja samaa sukupuolta

olevien parien virallistamiseen liittyvän politiikan suhteessa, tarvitaan laadullista tutkimusta avaamaan keskusteluja tarkemmin. Näin uskonto ei yksinkertaistu monoliittiseksi instituutioksi tai tule täysin sivuutetuksi, vaan on mahdollista huomioida perinteiden sisällä oleva todellisuus, jossa eri tulkinat käyvät jatkuvaa kamppailua ja neuvottelua sukupuolesta ja seksuaalisuudesta. Seksuaalisuuden ja uskonnon tutkimuksessa on kyettävä huomioimaan samanaikaisia ristiriitaisiakin ääniä kokonaiskuvan ymmärtämiseksi.⁷⁴ Vastaavasti, jotta Tahdon2013-kampanjan onnistumista voidaan ymmärtää, täytyy huomioida runsaasti muitakin näkökulmia. Kampanjan viestinnällä sekä pitkään jatkuneella kotimaisella ja kansainvälisellä keskustelulla samaa sukupuolta olevien parien avioliitto-oikeudesta oli tietysti suuri vaikutus kansalaisaloitteen läpi menemisellä,⁷⁵ mutta myös kirkon äänen näkyvä hajonta edisti uudistusta tekemällä tilaa aloitetta kannattaville kristityille.

Nina Järviö, fil. maist.
nina.jarvio@helsinki.fi

69 Askola 2014b.

70 Pylkkänen 2012, 65–70.

71 Särs 2003, 33, 36.

72 Niemelä 2014, 77.

73 Papit tasa-arvoisen avioliittolain puolesta 2014.

74 Vrt. Hellqvist & Vähäkangas 2016.

75 Heikka 2015; Meriläinen 2015; Kollman 2014; Juvonen 2015, 97–99.

LÄHTEET

Askola, Irja

2014a ”Piispa Askola puolustaa tasa-arvoista avioliittolaikaa”. *Helsingin Sanomat* 14.3.2014. <http://www.hs.fi/politiikka/a1394768854258> (30.1.2017).

2014b Piispa Irja Askola: Eduskunnan lakivaliokunta, 22.5.2014.

Eduskunnan täysistunnon pöytäkirja

2014 Täysistunnon pöytäkirja 120/2014 vp.

Hallamaa, Teemu

2013 ”Arkkipiispa kiistää ottaneensa kantaa tasa-arvoiseen avioliittolakiin”. *YLE* 26.3.2013 http://yle.fi/uutiset/arkkipiispa_kiistaa_ottaneensa_kantaa_tasa-arvoiseen_avioliittolakiin/6555166 (30.1.2017).

Halonen, Kaisa

2017 ”Kirkkoherrat erimielisiä: Homot pääsevät vihille vain muutamassa kirkossa”. Kirkko ja kaupunki 31.1.2017. <https://www.kirkkojakaupunki.fi/-/kirkkoherrat-erimielisia-samaa-sukupuolta-olevien-haista-rukouksen-saa-kaikissa-kirkoissa-vihille-paasee-muutamassa> (31.1.2017).

Häkkinen, Seppo

2014 Facebook-päivitys 20.11.2014. https://www.facebook.com/permalink.php?id=210742088952022&story_fbid=1015586028467620 (30.1.2017).

Keskitalo, Jukka

2014a Asiantuntijalausunto eduskunnan lakivaliokunnassa, 2.4.2014.

2014b Eduskunnan lakivaliokunnalle 16.4.2014.

Lakivaliokunnan mietintö

2014 Lakivaliokunnan mietintö LaVM 14/2014 vp - M 10/2013 vp.

Luoma, Tapio

2014 Facebook-kommentti 27.6.2014. https://www.facebook.com/piispatapioluoma/posts/926578727367724?comment_id=927460403946223&offset=0&total_comments=42&comment_tracking={%22tn%22%3A%22R9%22} (30.1.2017).

Lötjönen, Kaisu

2014 ”Piispa Jari Jolkkonen: Kirkon pitää nyt käydä keskustelua avioliittokäsityksestä”. *YLE* 28.11.2014. http://yle.fi/uutiset/piispa_jari_jolkkonen_kirkon_pitaa_nyt_kayda_keskustelua_avioliittokasitykses- ta/7659133 (30.1.2017).

Meriläinen, Ulla

2014 ”Piispa Matti Repo: Toivon keskinäisen kunnioittamisen mieltä”. *YLE* 28.11.2014. <http://yle.fi/uutiset/3-7658926> (31.1.2017).

Mäkinen, Kari

2013 ”Näin arkkipiispa sanasta sanaan tasa-arvoisesta avioliittolaista”. *MTV3* 26.3.2013 <http://www.mtv.fi/uutiset/kotimaa/artikkeli/nain-arkkipiispa-sanasta-sanaan-tasa-arvoisesta-avioliittolaista/1904188> (30.1.2017).

2014a Facebook-päivitys 25.11.2014 https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=310257282498066&id=135952143261915 (30.1.2017).

2014b Facebook-päivitys 28.11.2014 https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=311218259068635&id=135952143261915 (30.1.2017).

2014c Puheenvuoro SuomiAreenan avajaisissa 14.7.2014. <http://www.arkkihiippakunta.fi/arkkipiispa/puheet- ja-kirjoitukset/puheenvuorot-ja-tervehdykset/2014/puheenvuoro-suomiareenan-avajais/> (30.1.2017).

Papit tasa-arvoisen avioliittolain puolesta

2014 Papit tasa-arvoisen avioliittolain puolesta. <https://vimeo.com/111199246> (30.1.2017).

Peura, Simo

2014 Piispan kirje Lapuan hiippakunnan seurakunnille ja työntekijöille! <http://www.alajarvenseurakunta.fi/490-piispan-kirje-lapuan-hiippakunnan-seurakunnille-ja-tyontekijoille> (30.1.2017).

Salmi, Samuel

2014 Oulun hiippakunnan seurakunnille. <http://www.ouluhiippakunta.evl.fi/@Bin/3151313/Kirje+seurakunnille+avioliittolaki+1.12.2014.pdf> (30.1.2017).

Savolainen, Jaana

2014 ”Piispa soisi homoille oikeuden avioon”. *Helsingin Sanomat* 15.3.2014 <http://www.hs.fi/kotimaa/a1394783656314> (30.1.2017).

Tahdon2013

2013 Tasa-arvoinen avioliittolaki on koko Suomen asia! <http://www.tahdon2013.fi/uutiset/tasa-arvoinen-avioliittolaki-on-koko-suomen-asia/> (30.1.2017).

2014a Aloite lähetekeskustelussa tänään. <http://www.tahdon2013.fi/uutiset/aloite-lahetekeskustelussa-tanaan/> (30.1.2017).

2014b Tutkimus: Tasa-arvoisen avioliittolain kannatus nousussa. <http://www.tahdon2013.fi/uutiset/tutkimus->

tasa-arvoisen-avioliittolain-kannatus-nousussa/ (30.1.2017).

Vikström, Björn

2014a Facebook-päivitys 20.2.2014. https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=845120548847504&id=285064758186422 (31.1.2017).

2014b Facebook-päivitys 27.11.2014. https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=1041910362501854&id=285064758186422 (31.1.2017).

Haastattelut:

H1–H5

2016 Tahdon2013-kampanjan aktiivi. Haastattelu. Tammi-Helmikuu 2016. Tekijän hallussa.

KIRJALLISUUS

Ahonen, Johanna & Vuola, Elina

2015 ”Konfliktista vuoropuheluun: Kohti monimuotoisempaa uskonnon ja sukupuolen ymmärtämistä”. *Uskonnon ja sukupuolen risteysiä*. Toim. J. Ahonen & E. Vuola. Tietolipas 247. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 237–240.

Ajankohtainen asia

1966 Ajankohtainen asia. Helsinki: Kirkkohallitus.

Althaus-Reid, Marcella

2003 *The Queer God*. London & New York: Routledge.

Ayoub, Phillip M.

2016 *When States Come Out: Europe's Sexual Minorities and the Politics of Visibility*. Cambridge: Cambridge University Press.

Browne, Kath & Munt, Sally R. & Yip, Andrew K.T.

2010 *Queer Spiritual Spaces: Sexuality and Sacred Places*. London: Ashgate.

Cornwall, Susannah

2011 *Controversies in Queer Theology*. Controversies in Contextual Theology. London: SCM Press.

2014 ”Sex Otherwise: Intersex, Christology, and the Maleness of Jesus”. *Journal of Feminist Studies in Religion* 30:2, 23–39.

Heikka, Taneli

2015 ”The Rise of the Mediating Citizen: Time, Space, and Citizenship in the Crowdsourcing of Finnish Legislation”. *Policy & Internet* 7:3, 268–291.

Hellqvist, Elina & Vähäkangas, Auli

2016 ”Rekisteröidyn parisuhteen tunnustaminen kirkolli-

sen keskustelun ja asianosaisten näkökulmista”. *Teologinen Aikakauskirja* 121:2, 141–155.

Hentilä, Jorma

2007 ”Kirkot ja homoseksuaalisuus” *Sateenkaari-Suomi: Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa*. Toim. K. Mustola & J. Pakkanen. Helsinki: Like, 151–162.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurma, Helena

2001 *Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Helsinki University Press.

Hirvonen, Vesa

2009 ”Homoseksuaalisuus piispojen Rakkauden lahja -puheenvuorossa”. *Teologinen Aikakauskirja* 114:4, 350–360

Isherwood, Lisa & Althaus-Reid, Marcella

2005 ”Queering Theology”. *The Sexual Theologian: Essays on Sex, God and Politics*. Ed. L. Isherwood & M. Althaus-Reid. Queering Theology Series. London: T&T Clark, 1–15.

Isherwood, Lisa & McEwan, Dorothea

2001 *Introducing Feminist Theology*. London: T & T Clark

Jalovaara, Ville

2014 *Paasikiven diktaatista homoiltaan: Suomen luterilainen kirkko ja seksuaalietiikan murrosvuodet*. *Vartija*-lehden e-kirja. <http://www.vartija-lehti.fi/wp-content/uploads/2014/05/jalovaara-paasikiven-diktaatista-homoiltaan.pdf> (30.1.2017).

Johnson, Emerson Jay & Boisvert, Donald L.

2012 ”Introducing Queer Religion”. *Queer Religion: Homosexuality in Modern Religious History* 1. Ed. E. J. Johnson & D. L. Boisvert. CA: Praeger, ix–xix.

Jolkkonen, Jari

2007 *Systemaattinen analyysi tutkimusmetodina: metodiopas*. Joensuun yliopisto: Teologinen tiedekunta. https://www2.uef.fi/documents/11461/898474/systemaattinen_analyysi_tutkimusmetodina.pdf/d8acbd26-3140-4168-ae70-9911eb89c8cc (30.1.2017)

Juva, Mikko

2003 ”Suomen kirkko seksuaalisen murroksen vuosina 1944–2002”. *Synti vai siunaus: Homoseksuaalit, kirkko ja yhteiskunta*. Toim. Martti Nissinen ja Liisa Tuovinen. Helsinki: Kirjapaja, 23–32.

Juvonen, Tuula

2015 *Kaapista kaapin päälle: Homoseksuaaliset ihmiset ja heidän oikeutensa edustuksellisessa politiikassa*. Tampere: Vastapaino.

Järviö, Nina

- 2012 *Pervo kirkko? Queer-teologia Suomen ja Ruotsin evankelis-luterilaisten kirkkojen homoseksuaalisuutta käsittelevissä lausunnoissa vuosina 1951–2010*. Pro gradu. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201210089386> (30.1.2017).
- 2013 ”Queer-teologian evankelis-luterilainen mahdollisuus”. *Naistutkimus – Kvinnovetenskap* 26:2, 5–16.
- 2015 ”Pelastetaan homot! Kansalaisaktivismi, homoseksuaalisuus ja turvapaikanhaku Suomessa”. *Sukupuolen tutkimus – Genusforskning* 28:4, 7–18.

Kansalaisaloite

- 2013 *Kansalaisaloite tasa-arvoisesta avioliittolaista*. OM 47/52/2013. <https://www.kansalaisaloite.fi/fi/aloi-te/192> (24.8.2016).

Kirkkohallitus

- 2008 *Lausunto työryhmämietinnöstä Perheen sisäinen adoptio rekisteröidyn parin perheessä*. Suomen evankelis-luterilainen kirkko. Kirkkohallitus 13.8.2008.

Kirkolliskokous

- 2010 *Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen pöytäkirja*. Syysistunto 2010. Helsinki: Kirkkohallitus.

Koivisto, Jussi

- 2011 ”Ruotsin kirkon kehitys samaa sukupuolta olevien pariin rukoukshetkestä sukupuolineutraaliin avioliittoon vihkimiseen (1994–2009)”. *Teologinen Aikakauskirja* 116:1, 39–57.

Kokkonen, Jarmo

- 2016 *Sukupuoli ja yhteisöllisyys rippikoulun rituaaleissa*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 123. Helsinki: Kirkon tutkimuskeskus.

Kollman, Kelly

- 2014 ”Deploying Europe: The Creation of Discursive Imperatives for Same-sex Unions”. *LGBT Activism and the Making of Europe: A Rainbow Europe?* Ed. P. M. Ayoub & D. Paternotte. London: Palgrave Macmillan, 97–118.
- 2009 ”European Institutions, Transnational Networks and National Same-Sex Union Policy: When Soft Law Hits Harder”. *Contemporary Politics* 15:1, 37–53.
- 2014 ”Deploying Europe: The Creation of Discursive Imperatives for Same-sex Unions”. *LGBT Activism and the Making of Europe: A Rainbow Europe?* Ed. P. M. Ayoub & D. Paternotte. London: Palgrave Macmillan, 97–118.

Kuhar, Roman

- 2012 ”Use of the Europeanization Frame in Same-Sex Partnership Issues across Europe.” *The Europeanization of Gender Equality Politics: A Discursive-Sociological Approach*. Ed. E. Lombardo & M. Forest. Gender and Politics Series. London: Palgrave MacMillan, 169–191.

Kupari, Helena & Tuomaala, Salome

- 2015 ”Toimijuus ja muutoksen mahdollisuus. Esimerkkinä vanhoillislestadiolaisuuden tutkimus”. *Uskonnon ja sukupuolen risteysksiä*. Toim. J. Ahonen & E. Vuola. Tietolipas 247. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 161–187.

Laki rekisteröidystä parisuhteesta

- 2001 Laki rekisteröidystä parisuhteesta. L 950/2001. Valtion säädöstietopankki Finlex, Ajantasainen lainsäädäntö <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2001/20010950> (30.1.2017).

Laki hedelmöityshoidoista

- 2006 Laki hedelmöityshoidoista. L 1237/2006, Valtion säädöstietopankki Finlex, Ajantasainen lainsäädäntö <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2006/20061237> (30.1.2017).

Mahmood, Saba

- 2005 *Politics of Piety: The Islamic Revival and the Feminist Subject*. Princeton: Princeton University Press.

Meriläinen, Terhi

- 2015 *Me tahdoimme yhdessä: Interpersonaalisen kampanjoinnin keinot ja suostuttelun strategiat Tasa-arvoinen avioliittolaki -kansalaisaloitteen läpiviemiseksi perustetussa Tahdon2013-kampanjassa*. Pro gradu. Tampereen yliopisto.

Moring, Anna

- 2013 *Oudot perheet: Normeja ja ihanteita 2000-luvun Suomessa*. Diss. Helsingin yliopisto.

Mustola, Kati

- 2007 ”Suomalaisten lesbo- ja homoliikkeiden historiaa”. *Sateenkaari-Suomi: Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa*. Toim. K. Mustola & J. Paakkanen. Helsinki: Like, 18–37.

Niemelä, Kati

- 2014 *Kutsumusta, auttamista ja itsensä toteuttamista: Pappien ja kanttorien suhde työhön, työhyvinvointi ja suhtautuminen ajankohtaisiin kysymyksiin Kirkon akateemisten jäsenkyselyssä 2014*. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 38. Helsinki: Kirkon tutkimuskeskus.

- Patternotte, David
2015 ”Global Times, Global Debates?: Same-Sex Marriage Worldwide”. *Social Politics* 22:4, 653–674.
- Pennanen, Tiiamari
2016 ”Yle: Arkkikiispa Kari Mäkinen toivoi papeille malttia samaa sukupuolta olevien vihkimiseen – ”Tukekaa muilla tavoin”. *Helsingin Sanomat* 9.4.2016. <http://www.hs.fi/kotimaa/a1460165649737> (24.8.2016).
- Perustevaliokunnan mietintö
2010 Perustevaliokunnan mietintö 4/2010 piispainkokouksen esityksestä 2/2010. [http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/0/DC07B597E23D99FFC22577D9002A2A1C/\\$file/Perustevkm10-04.pdf](http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/0/DC07B597E23D99FFC22577D9002A2A1C/$file/Perustevkm10-04.pdf) (24.8.2016).
- Piispainkokous
2010 *Parisuhdelain seuraukset kirkossa: Piispainkokouksen selvitys kirkolliskokoukselle 2010*. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Puolimatka, Tapio
2009 ”Evoluutiokeskustelun käsitteellisiä epäselvyyksiä”. *Teologinen Aikakauskirja*, 114: 4, 250–254.
- Pylkkänen, Anu
2012 *Vaihtoehto avioliitolle: Seksuaalisuudesta yhteistalouden sääntelyyn*. Tampere: Vastapaino.
- Ratinen, Teemu
2014 *Torjuttu Jumalan lahja: yksilön kamppailu häpeällistä seksuaalisuutta vastaan*. Diss. Itä-Suomen yliopisto: Teologian osasto.
- Rydström, Jens
2011 *Odd Couples: A History of Gay Marriage in Scandinavia*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Saarinen, Risto
2009 ”Suvaitsevaisuus, outous ja queer-teologia”. *Teologinen Aikakauskirja* 114:4, 361–368.
- Strömsholm, Gustav
2007 *De homosexuella som kyrklig spelbricka: En analys av aktörerna, aktionerna och debatten i Finland år 1993*. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Stuart, Elizabeth
2003 *Gay and Lesbian Theologies: Repetitions with Critical Difference*. London & New York: Routledge.
- Särs, Ulf
2003 ”Yhteys-liike, kirkko ja homoseksuaalit”. *Synti vai siunaus: Homoseksuaalit, kirkko ja yhteiskunta*. Toim. M. Nissinen ja L. Tuovinen. Helsinki: Kirjapaja, 33–40.
- Tsokkinen, Anni
2008 *Etuoikeutettu sukupuoli? Käsitys auktoriteetista Elisabeth Schüssler Fiorenzan feministisessä teologiassa*. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 259. Helsinki: Suomalainen teologinen kirjallisuusseura.
- Turun arkkihiippakunta
2015 ”Tuomiokapitulin päätös arkkikiispa Mäkistä koskevissa kanteluasioissa”. Julkaistu 30.4.2015. <http://www.arkkihiippakunta.fi/hallinto/paatokset/tiedotteet/> (30.1.2017).
- Vuola, Elina
2015 ”Unohdettu ero? Intersektionaalisuus, naiset ja uskonto”. *Uskonnon ja sukupuolen risteyksiä*. Toim. J. Ahonen & E. Vuola. Tietolipas 247. Helsinki: SKS, 32–54.
- Yli-Opas, Antti
2010 *Avioliiton teologia Englannin kirkossa ja Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa vuosina 1963–2006*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 112. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.